UTP 11/2016 vp Valtioneuvoston selvitys: Turkin ulko- ja turvallisuuspolitiikka.
LAUSUNTO 21.6.2016
Toni Alaranta, VTT, Vanhempi tutkija/Ulkopoliittinen instituutti

Turkin ulko- ja turvallisuuspolitiikka

Turkin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa on viimeisten vuosien ajan leimannut sekä jatkuvuus että radikaali murros. Kylmän sodan päättymisen jälkeen Turkissa käynnistyi ulko- ja turvallisuuspolitiikan uudelleenarviointi, joka yhä edelleen jatkuu. Ajanjaksolla 1990–2005 Turkin ulkopolitiikkaa ohjasi uuden, aktiivisen roolin etsiminen ja ennen muuta taloussuhteiden korostuminen. Selkeimmillään tämä uuden roolin etsiminen tuli esille Turkin pyrkimyksissä edistää alueellista taloudellista integraatiota Mustanmeren, Kaukasuksen ja Lähi-idän alueilla, sekä pyrkimyksenä tasapainoilla toisaalta Venäjän ja länsimaiden, toisaalta taas Venäjän ja entisten neuvostotasavaltojen välillä (ennen muuta Georgia ja Azerbaijan).

Toinen pitkän linjan jatkuvuus on nähtävissä Turkin alueellisen ja valtiollisen yhtenäisyyden korostamisessa, ennen muuta suhteessa maan kurdivähemmistöön. Ensimmäisen maailmansodan läntiset voittajavaltiot (ennen muuta Ranska ja Iso-Britannia) jakoivat keskenään Osmanivaltion alueet Lähi-idässä, ja ilman turkkilaisten itsenäisyyssotaa sama kohtalo olisi odottanut Anatolian alueita. Tämä kokemus loi perustan Turkin tasavallan ulko- ja turvallisuuspolitiikan vuosikymmeniä jatkuneelle suurstrategialle, jonka mukaan maan tuli pysytellä erossa muiden maiden sisäisistä asioista (varsinkin Lähi-idässä) ja keskittyä turvaamaan oman maan alueellinen yhtenäisyys. Tämä on merkinnyt kurdivähemmistön autonomiatoiveiden näkemistä perustavanlaatuisena uhkana. Tämä perinteinen (uhkaan perustuva) suhtautuminen kurdikysymykseen jatkuu edelleen.

Tasavallan perinteisen suurstrategian kannalta on kuitenkin hyvin oleellista huomata, että jatkuvuuden rinnalla nykyhetkeä leimaa radikaali murros. Tämä perustuu Turkkia nyt yhtäjaksoisesti 14 vuota hallinneen Oikeus- ja kehityspuolueen (AKP) ideologiaan. Puolueen johtohahmot ovat Turkin poliittisen islamilaisen liikkeen kasvatteja ja edustavat näin ollen hyvin erilaista sosio-kulttuurista ryhmää kuin tasavallan kemalistiseen, länsimaalaistamiseen sitoutuneet ryhmät. AKP:n ideologiassa Turkin länsimaalaistaminen kuvataan historiallisena virheenä, joka nyt korjataan islamilais-konservatiivisen valtioprojektin avulla.

Turkin poliittisen islamilaisen liikkeen määrittelevänä piirteenä on aina ollut kielteinen suhtautuminen maan länsimaalaistamiseen. Ulkopolitiikassa kyse on puolestaan pyrkimyksestä rakentaa Turkista islamilaisen maailman johtovaltio, joka yhdistää muslimimaat ja päättää länsimaiden hegemonian Lähi-idässä. AKP:n piirissä niin kutsutun arabikevään vallankumoukset tulkittiin historiallisena mahdollisuutena saattaa valtaan Muslimiveljeskunta-liikettä edustavat ideologiset sisarpuolueet koko lähialueella (Tunisiassa, Libyassa, Egyptissä, Irakissa ja ennen mutta Syyriassa). Vaikka tapahtumat ovat lähes kaikissa tapauksissa edenneet toisenlaiseen suuntaan, AKP ei ole ainakaan tähän päivään mennessä kyennyt irtautumaan yksipuolisesta, Muslimiveljeskunta-liikkeiden tukemiseen kiinnittyneestä ulkopolitiikastaan.

Suurimpaan umpikujaan tämä ideologinen ulkopolitiikka on ajautunut Syyriassa. Sen jälkeen kun Turkin poliittinen johto ei kyennyt taivuttelemaan Syyrian hallintoa uudistusten tielle,

Turkki alkoi määrätietoisesti tukea kaikkia Bashar al-Assadia aseellisesti vastustavia ryhmiä, mukaan lukien ISIS:n esiasteet sekä niin ikään terroristijärjestöksi luokiteltu Syyrian Al-Qaeda (Jabhat al-Nusra). Tämän politiikan seurauksena Turkista muodostui tärkein yksittäinen Syyrian jihadistisen aseellisen opposition tukija. Tämän lisäksi maa katsoi useita vuosia sormien lävitse ISIS:n toimintaa alueellaan, ja Turkki onkin toiminut tärkeimpänä ulkomaisten taistelijoiden kauttakulkumaana (arvion mukaan noin 80 % ISIS:n vierastaistelijoista on saapunut Syyriaan Turkin kautta). Tämän toiminnan seurauksena myös Turkin sisälle on muodostunut lukuisa ISIS-soluja. Turkin viranomaisten oman selvityksen mukaan maassa on noin 20 000 salafismin eli radikaalin sunni-islamistisen ideologian kannattajaa.

Toinen leimallinen piirre Turkin Syyrian politiikassa on ollut Syyrian pohjoisosan kurdiryhmien itsehallintopyrkimysten tukahduttaminen. Aina kun on ollut valinnan paikka, Turkki on suosinut jihadisti-ryhmien tukemista Syyrian kurdien pyrkimykset ehkäistäkseen. Syyrian kurdien tärkein voima, PYD ja sen aseellinen siipi YPG, ovat Turkin oman kurdiseparatistisen PKK:n sisarpuolueita. Näin ollen Syyrian kurdit muodostavat leikkauspisteen, jossa Turkin pitkän aikavälin tasavaltalaiseen suurstrategiaan oleellisesti kuuluva kurdiseparatistien toiminnan tukahduttaminen yhtyy AKP-aikakauden, islamistisesta ideologiasta kumpuavaan, Turkin suurvalta-asemaa korostavaan ulkopolitiikkaan. Samalla kun AKP presidentti Erdoganin johdolla määrätietoisesti rakentaa uutta autoritaarista islamilais-konservatiivista valtiota, maan ulkopolitiikka on uudelleenmääritelty leimallisesti islamilaisen perspektiivin kautta.

Tällä hetkellä Turkin kaikki tärkeimmät sisä- ja ulkopoliittiset uhat palautuvat tavalla tai toisella maan Syyrian-politiikkaan: ISIS:n ja ylipäänsä radikaalien sunniryhmien verkostoituminen Turkin rajojen sisällä; kurdikysymyksen eskaloituminen ja yhä kiihtyvä sota PKK:ta vastaan; äärimmäisen kompleksinen suhde Yhdysvaltoihin (USA:n ulkopolitiikassa Syyrian kurdit muodostavat tärkeimmän alueellisen liittolaisen taistelussa ISIS:iä vastaan); läpeensä tulehtuneet suhteet Syyrian, Irakin ja Egyptin kanssa (Egyptin Muslimiveljeskunta organisoi Egyptin hallituksen vastaista toimintaansa Turkista käsin); läpeensä kiristynyt suhde Venäjän kanssa sen jälkeen kun Turkki ampui alas venäläisen hävittäjän Syyrian ja Turkin rajalla; yhä ongelmallisempi suhde EU:n kanssa tilanteessa, jossa EU on pakotettu kaupankäyntiin Turkin alati autoritaarisemman ja länsimaidenvastaisen hallinnon kanssa; yhä ongelmallisempi NATO-suhde jossa sotilasliiton muiden jäsenten ja islamistiseen ideologiaan tuketuvan Turkin on yhä vaikeampi katsoa edustavan yhteistä arvomaailmaa.

AKP:n aikakaudella Turkin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan on siis tullut selkeästi uusi ulottuvuus. Perinteisen, kansallista yhtenäisyyttä korostavan, tulkinnan rinnalle on tullut AKP:n ideologiasta kumpuava Turkin alueellista suurvalta-asemaa ja islamilaista identiteettiä korostava tulkinta, jonka puitteissa maa pyrkii aktiivisesti ohjailemaan lähi-alueensa kehitystä. Yhä useammin tämän politiikan seuraukset ovat yhteen sopimattomia länsimaiden pyrkimysten ja arvojen kanssa. Niin kauan kuin AKP hallitsee Turkkia, tähän vallitsevaan trendiin ei ole syytä odottaa suurta muutosta. Länsimaiden – Suomi mukaan lukien – onkin tässä tilanteessa uudelleenarvioitava suhteensa Turkkiin. AKP aikakauden Turkki ei ole perinteiseen tapaan ”länsimaiden leirissä.” Luotettavan NATO-liittolaisen ja EU-ehdokkaan sijasta Turkki on epäluotettava toimija, joka on omilla päätöksillään lisännyt

alueellista epävakautta ja turvattomuutta. EU:n ja Suomen Turkki-politiikan tulee perustua näiden tosiasioiden tunnustamiselle.